

Vattenmiljön Gravarna i Kåseberga

Kåseberga 2023-08-24 (version 5.2)

Sammanfattning

Den här rapporten har författats av Björn Hårdstedt på uppdrag av Kåseberga byalag. Den bygger på ett utredningsarbete som inleddes under våren 2023. Rapporten ger en tillståndsbeskrivning av den hektarstora vattenmiljön Gravarna i Kåseberga och en inventering av problem och möjligheter. Syftet är att med rapporten som utgångspunkt kunna nå en samsyn mellan fastighetsägarna inom Gravarna (av vilka Ystad kommun är en) och med länsstyrelsen och andra berörda myndigheter, om en gemensam målbild för hur den värdefulla våtmarken bör bevaras och utvecklas. Utifrån målbilden kan man komma överens om en skötselplan och andra åtgärder för att rädda Gravarna, med fokus både på biologisk mångfald och miljöns kulturhistoriska betydelse. Finansiering skulle kunna ske med stöd av LONA Våtmark.

I slutet av rapporten ges i avsnittet *Hur går vi vidare?* förslag till åtgärder inom fyra problemområden: *Skötsel, Sanering, Restaurering* samt *Tillrinning*.

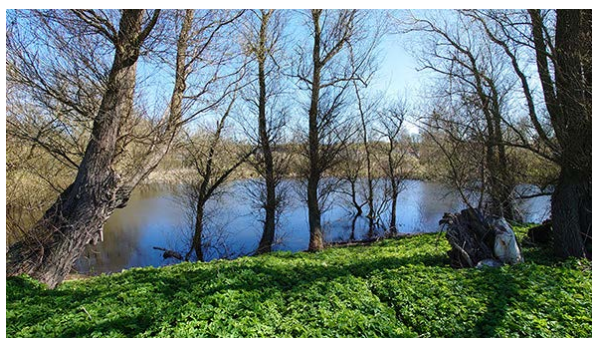

Gravarna ett av Kåsebergas kännetecken

Den här rapporten är ett resultat av ett initiativ inom Kåseberga byalag. Syftet är att ge en lägesbeskrivning och öppna för ett samtal om möjliga vägar för att ge Gravarna bättre förutsättningar att kunna räddas och utvecklas både som våtmark med biologisk mångfald, och som levande och tillgängligt kulturhistoriskt kännetecken för Kåseberga, till glädje för boende och besökare.

Kåseberga är mest känt för fornminnet Ale stenar och restaurangverksamheten i hamnen. Men ett av byns viktigaste kännetecken är också vattenmiljön Gravarna i byns västra del (ibland förekommer namnet Gravarne eller Graverna, men i äldre källor hittar vi även "Gravarna" och det är vad som används i denna rapport). Gravarna är en damm och våtmark som omfattar ett drygt hektar. Dess karaktär är en blandning av öppet vatten, träd och buskage längs stränder och ute i vattnet, och ytor som grundat upp och förvandlats till mosse som bildar en ö i mitten av dammen.

Gravarnas yttre gränser, dess stränder, är tydliga och utgörs bland annat av gångvägen Kosackstigen som anlades på mark som kommunen förvärvat från privata fastighetsägare och på vilken hundratals besökare passerar varje år på väg till Ale stenar och hamnen.

Gravarnas största vattenspegel i väster.

Kosackstigen utgör våtmarkens östra gräns.

Ystad kommun är största markägare med huvuddelen av våtmarken på sin fastighet. Det finns också tre privata fastigheter som sträcker sig in i vattenmiljön samt ytterligare tre med nära strandkontakt.

Gravarnas historiska ursprung är inte helt klarlagt, men i trakten finns kända exempel på hur torvbrytning skapat dammar som sedan använts som tipp för avfall. Något som talar för att detta skulle kunna vara fallet även med Gravarna är att namnet "Torfgravarne i kvadrat" förekommer i en kartbeskrivning från tidigt 1700-tal. Att torvbrytning förekom i trakten stöds också av bevarade protokoll över "Delning av torvjord" i Valleberga socken från mitten av 1800-talet.

På "Geometrisk karta över Valleberga och Löderup" från 1704 syns Gravarna tydligt.

I Ystad kommuns rapport Fokus Kåseberga (2019) används begreppet "Dammen" för att beskriva Gravarna. Karaktären av damm är dock inte uppenbar för besökare som passerar. Snarare ligger uttryck som "träsk" nära till hands för att beskriva området. De öppna vattenytorna har på flera ställen växt igen, och stränderna är på många platser svårt förbuskade och saknar kontinuerlig skötsel. Här finns en historisk skuld. Vattenytan var tidigare större, men dammen har långt in i modern tid använts som tipp för allehanda avfall, mot slutet främst trädgårdsavfall. På 40-talet var det rent av tal om att genom ett dikningsföretag närmast torrlägga Gravarna (se avsnittet *Tillrinning*).

På flygfoto från 1960 syns en stor öppen vattenspegel i väster samt rester av Gravarnas utbredning i öster, på fastigheter som idag är bebyggda.

Fastighetskartan som visar de sju fastigheter som sträcker sig in i våtmarken eller ansluter till dess stränder.

Nuläge

Vad man kan säga om sakernas tillstånd 2023 är att vattennivån under våren såg bra ut. Det har hänt några gånger under 2000-talet att Gravarna i det närmaste torkat ut, och stora delar av vattenspegeln ersatts av svart dy. Så har det inte varit under ett par år, vilket känts som ett fall framåt. Men torkan under maj och juni 2023 visar på vilken bräcklig grund Gravarnas existens vilar. På drygt en månad sjönk vattennivån med 50 cm och delar av dammen torrlades. I avsnittet *Tillrinning* utvecklas detta.

Dessutom är det påtagligt att en plan för skötsel saknas hos de flesta berörda fastighetsägare, även hos kommunen trots att dess mark vid Gravarna kan antas ha minst lika många besökare som parkerna i centrala Ystad. Vad gäller de privata fastigheterna så kan en orsak vara att det i de flesta fall saknas en tydlig närhet mellan bostadshus och en utsikt mot Gravarnas vattenspegel.

De skötselåtgärder som genomförts har skett på initiativ från byalaget eller enskilda. Stränderna har varit så igenväxta av sly och högt ogräs att många besökare promenerat Kosackstigen utan att alls uppfatta att det finns vatten bara några meter intill.

Flera städinsatser har genomförts genom åren, främst på kommunens mark och alltid av frivilliga i byn vilket sparat stora pengar för kommunen. Insatserna har genomförts i samråd med kommunkolog, men någon kontinuerlig skötsel har aldrig kommit till stånd. Skötselplan för området saknas.

Om man rektifierar 1818 års skifteskarta mot dagens kartbild framgår hur stor dammen en gång var. Källa: Jonas Wikborg

Flygfoto över Gravarna i Kåseberga på länsstyrelsens karta. Kosackstigen går i mitten av fotot intill Gravarnas östra strand.

Dagens karta stämmer inte riktigt. Den visar endast den större öppna vattenytan i väster. Vid "högvatten" finns mer öppet vatten inom den streckade linjen.

En mer rättvisande bild av området med öppet vatten våren 2023, dock på många ställen grunt. I mitten finns en uppgrundad ö och mosse som är ungefärligt inritad.

Undersökningen som ligger till grund för denna rapport inleddes med en inspektion som gjordes i april 2023. Utredaren och byalagets ordförande vandrade runt hela strandlinjen och dokumenterade tillståndet med foto och anteckningar. Arbetet inleddes sedan med att städa stranden längs Kosackstigen från nedfallna grenar och annat skräp, även ute i vattnet. Inför valborg samlades stora mängder "baske" genom detta arbete och blev till valborgseld. I avsnittet *Förslag till målbild* utvecklas detta.

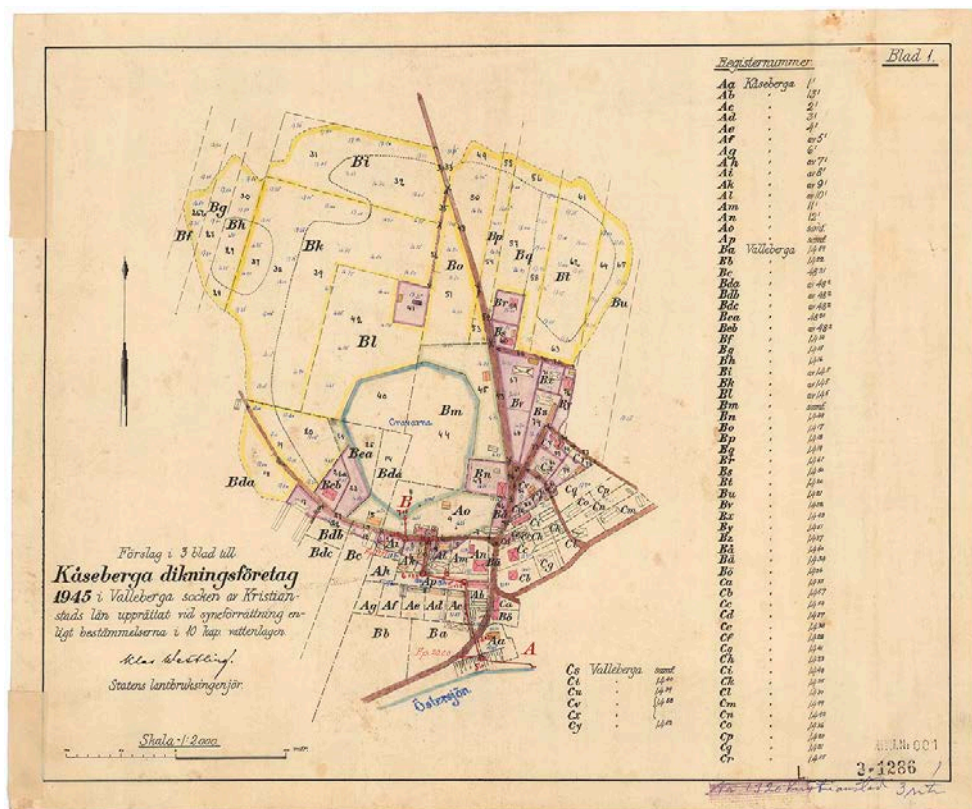
Tillrinning

Tillrinningen består endast av regn. Dels det som faller direkt i Gravarna och dels delar av det ytvatten från mark i byn runt Gravarna som inte försvinner i dagvattenbrunnar. Tillrinningens volym har alltså minskat betydligt sedan ett dagvattennät byggts i byn, vilket kan antas ha haft stor påverkan på Gravarnas vattennivå. Ystad kommuns va-enhet har mätt in dagvattenbrunnarna i Kåseberga för att se om det skulle gå att leda mer dagvatten till Gravarna, men menar att höjdskillnaderna gör det svårt. Inget annat utlopp från Gravarna finns än ett bräddningsavlopp nära Kasevägen som skyddar byn mot översvämning. Det består av en kupolbrunn som är satt med så kallat bakfall vilket innebär att det krävs en vattennivå en bit över brunnen för att vattnet ska rinna ut i dagvattenledningen.

Kupolbrunn mot översvämning.

I mitten av förra seklet bildades ett dikningsföretag i Kåseberga, vars syfte var att sänka vattennivån i "sumpmarken Gravarna" med en meter. Som skäl anfördes vid syneförrättningen 1 september 1944 i Kåseberga småskola bland annat att Gravarna skulle vara "smittohärdar" och ha bidragit till att det "ofta inträffat fall av lungtuberkulos därav ett flertal de senaste åren". Med detta som skäl anfördes att Valleberga kommun borde vara med och finansiera dikningsföretaget. Man kan möjligen misstänka att den främsta avsikten snarast var att genom torrläggning höja värdet på jordbruksmark. Dikningen blev dock aldrig av. I sin syneförrättning daterad 6 april 1945 pekar den förordnade förrättningsmannen lantbruksingenjör Klas Westling på omständigheter som skulle göra delar av dikningsarbetet kostsamt. Man kan spekulera i att den kalkyl som Westling presenterar över värdeökning på försumpad mark som torrläggis kanske inte visar att investeringen är lönsam.

Karta över Käseberga dikningsföretag från 1945.

Bristen på naturlig tillrinning visar sig tydligt under torrår då vattenytan sjunker kraftigt och stora delar av dammen nästan helt torkar ut. När utredningsarbetet för denna rapport inleddes våren 2023 såg situationen bra ut, med en vattenyta som legat stabil under nästan två år. Men torkan under maj och juni har fått vattenytan att sjunka dramatiskt. Som en konsekvens av torrläggningen har de stora ytorna mosse i delar av Gravarna haft en mycket kraftig tillväxt av vindeväxter, vilket accelererat igenväxningen. Vindeväxterna täcker marken och slingrar sig upp och täcker meterhöga buskage.

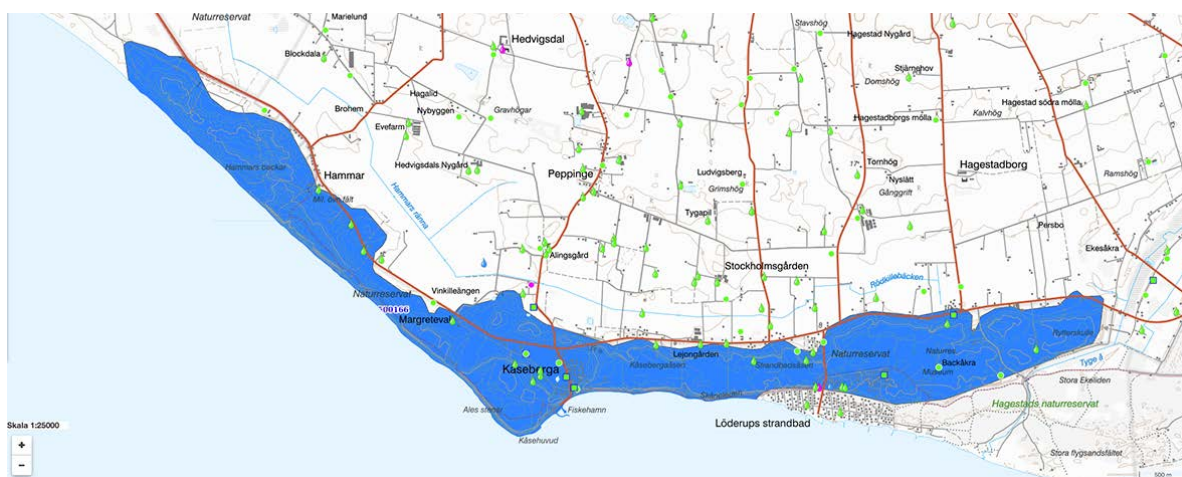

Gravarnas sydöstra hörn i mitten av juli 2023. Här ska egentligen vara öppet vatten, men mossen växer till med ett täcke av vindeväxter under den torra sommaren. Det är samma yta som visas på foto på sidan 10.

Inte ens det intensiva regnandet under slutet av juli och början av augusti har mer än marginellt påverkat vattennivån. Vattennivån har stigit med knappt en decimeter. Den särskilt anlagda miljön för amfibier är fortfarande torrlagd när detta skrivs i mitten av augusti.

Det finns möjliga åtgärder. Området runt Kåseberga har god tillgång på vatten både i jordlager och berggrund. Det finns tio år gamla domar i mark- och miljödomstolen om stora uttag från traktens brunnar för bevattning i jordbruk, och frågan är om man skulle kunna skapa en tillrinning från brunn till dammen. Det finns inom 500 meter från dammen två brunnar med så stor kapacitet att en bråkdel skulle räcka för att skapa ett tillflöde som bidrar till en hållbar vattennivån i Gravarna genom torrperioder.

En mycket grov överslagsberäkning som inte gör anspråk på att vara vetenskaplig ger vid handen att Gravarna under maj och juni 2023 förlorat 100 kubikmeter vatten per dygn. Vattendomar i området har ett typiskt tillåtet uttag på 1 000 kubikmeter per dygn eller mer, och jordbrukare vittnar om att de aldrig lyckas komma i närheten av tillåten förbrukning. En ny brunn skulle kunna placeras på kommunens mark, i anslutning till kommunens närbelägna avloppsreningsverk på fastigheten Skallesten 1 eller Kåseberga 14:95/6. Bägge närmre än 100 meter från Gravarna.

Kåsebergaåsen är ett grundvattenmagasin med god kapacitet. På kartan syns de två brunnar som visas nedan. På sid 14 finns en karta som visar grundvattenkapacitet både i berggrund och jordlager.

Brunn 13400175 används endast till trädgårdsbevattning. Kapacitet 71 kbm/tim.

Brunn 13400518 (som är felaktigt inmätt på SGU:s karta) används för bevattning av jordbruk. Kapacitet 48 kbm/tim.

Restaurering i december 2020

En stor restaureringsåtgärd genomfördes i december 2020, då en ytschaktning (ibland kallad "skimming") skedde i Gravarnas södra del, vid stranden mot Kasevägen. Det kan vara intressant att titta på den, dels för att det var ett mycket lyckat arbete som skedde i samråd mellan byalag, kommun och berörd privat fastighetsägare, och skulle kunna vara modell för framtida åtgärder. Men också för att vad som hände efteråt är mycket symptomatiskt för hela problematiken med hur Gravarna sköts – eller inte sköts.

En cirka 400 kvadratmeter stor igenväxt del av Gravarnas södra del, på mark som ägs av privatpersoner, rensades på sly av bybor i en frivilliginsats som initierats genom en donation i ett testamente. Sly växte i en mosse som bildats ovanpå vattnet, liknade den befintliga mosse som visas på bild på sid 5 och 10. Därefter grävdes mossen bort genom en ytschaktning finansierad av donationen. Kommunen bistod med att frakta bort de uppgrävda massorna. Målsättningen var att frilägga vattenspegeln som fanns under mossen och göra den synlig från Kasevägen.

Sly har röjts av byborna på ytan som ska ytschaktas. Följande sommar, samma plats. Inget vatten.

Det blev väldigt fint, och den följande vintern kunde man åka skridskor på den frusna vattenytan, för första gången sedan 70-talet hävdar en del. Sommaren 2021 började dock ytan att åter växa igen. Vattennivån sjönk under sommaren, och växtlighet spred sig mycket snabbt.

Ett tag såg det ut som om arbetet med ytschaktningen var på väg att gå förlorat, för vattenspegeln var på väg att växa igen i brist på plan för uppföljande arbete. Genom en frivillig insats rensades den då dominerande arten kaveldun bort under 2022, och samtidigt togs sly och skräp bort från stranden.

Under vintern rensades vattnet från kaveldun för hand. Vattennivån började därefter stiga.

Våren 2023 är vattnet mot Kasevägen öppet. Stor vattensalamander observerades här i april.

Med stigande vattennivå återställdes den öppna vattenspegeln. Så åtgärden som sådan kan sägas ha varit mycket lyckad, och en modell för åtgärd i andra delar av Gravarna. Länsstyrelsens observatör har nyligen sett stor vattensalamander här. Det finns dock ingen plan för fortsatt skötsel. Skötselåtgärder i vattenmiljön har skett på enskilt initiativ utan att fastighetsägare deltagit. Den berörda fastigheten har

sedan dess styckats av och sökts bygglov för. Och den torra sommaren 2023 har vattennivån åter sjunkit och igenväxningen har tagit fart.

På flera fastigheter har inga skötselåtgärder alls gjorts, och konsekvensen är på några ställen en skräpig förslummad miljö där diverse avfall ligger fullt synligt. Träskliknande miljö kan ha sina värden, men man borde kunna vara överens om att synligt skräp och avfall är mindre charmigt. Resonemang om ”träskmiljö” förs i avsnittet *Förslag till målbild*.

Skräpig och ovårdad strand i Gravarnas södra del. Gränsen mellan två privata fastigheter går ungefär där den vita hinken ligger. Vattnet framför stranden är fyllt med nedfallna grenar, omkullblåsta träd, sly och diverse avfall. Enligt legenden ska det ligga en AGA-spis någonstans här ute.

Biologisk mångfald

Gravarna har varit en populär lokal för amfibier, bland annat flera grodor samt padda och salamander. Under perioder har ljudet från spelande groddjur varit så högt att man knappt kunnat sova med fönstret öppet. Det var så många grodor på stigar och vägar att det var svårt att ta sig fram utan att trampa på eller köra över dem, Men sedan något decennium har groddjuren inte hörts.

Lökgrodan spelar en viktig roll, eftersom länsstyrelsen med stöd av artskyddsförordningen ger den hög prioritet och när denna rapport började skrivas inte vill tillåta skötselåtgärder innan det fastställs vilka rovfiskar som kan finnas i dammen. Historiskt har förekommit en stor population av ruda, en glupsk liten karpfisk som lokalt kallas "karuser" (efter sitt latinska och engelska namn) och som i äldre tider fiskades av barnen i Kåseberga. Oro finns för att den livnär sig på och skrämmer bort amfibierna. Länsstyrelsens plan var att provfiska hösten 2023 för att inventera beståndet, men möjligen kan vattenprover som tagits under sommaren ha besvarat frågan om fiskbeståndet (inga karuser). Den population av karp som var resultatet av inplantering på enskilt initiativ dog ut under en av de torra somrarna på 2010-talet.

Man kan inte komma ifrån att det ibland finns en risk att onödiga konflikter konstrueras mellan människor och djur, särskilt om aktivister får sätta agendan. Ett exempel är ett inlägg i artportalen 2013 där en mängd amfibier räknas upp, och observatören i sin anteckning beskriver Kåseberga byalags ambition att öppna upp vattenytorna som "förkastlig", ett starkt och känslomässigt ordval som

inte känns helt nödvändigt. Även Ystad kommun flaggar dock för att öppna upp vattenytorna. I kommunens rapport Fokus Kåseberga nämns att "Dammen kan göras mer tillgänglig utan att grodorna störs."

De amfibier som observerats av länsstyrelsens rapportörer under 2023 är lökgroda, lövgroda och stor vattensalamander. Två fågelarter som trivts i Gravarna 2023 är grågås och sothöna, vilket också bekräftas i Artportalen. Observationer av grodor och salamandrar rapporteras även av bybor.

Men en förutsättning för att vattenlevande arter ska kunna trivas på en plats är att det finns vatten. Och sommaren 2023 är ännu en sommar då en längre periods torka frestat hårt på Gravarnas vattenförråd. Hela det område i det nordvästra hörnet som pekats ut som särskilt intressant för amfibier, däribland den rödlistade lökgrodan, är särskilt utsatt. Botten på den lokal som Ystad kommun förelades att anlägga och som färdigställdes 2019 (se *Tillsynsärendet 2015* nedan) ligger i juli 2023 en decimeter över vattenytan i dammen och är alltså torrlagd. Man ser gruset i den anlagda ytan om man skrapar undan det tunna torra humustäcket och dess rika förekomst av kaveldun (se foto i nästa avsnitt).

Det här ger en antydning om vad den viktigaste frågan för artskydd och biologisk mångfald i lokalen är. Det har på sina håll funnits en konfliktskapande föreställning om att skötsel för att hålla ogräs och sly i schack och hålla vattenytan öppna skulle stå i konflikt med artskyddet. Det vi nu ser talar i stället för att den viktigaste förutsättningen för biologisk mångfald och goda förutsättningar för hotade arter i Gravarna är att vi säkerställer en stabil vattennivå genom en tillskapad kontinuerlig tillrinning.

Tillsynsärendet 2015

I juni 2015 tipsades länsstyrelsen om att en vattensamling i Gravarnas nordöstra del som skulle varit lokal för grodor, fyllts igen. Tipset kom från en person som arbetat på länsstyrelsen och som har ett starkt engagemang i frågan, och som av en händelse råkar vara samma person som fällde det starka omdömet om Kåseberga byalag i sitt inlägg i Artportalen. Det inlägget ingår dessutom som bilaga i den omfattande utredning som tipset ledde till.

Misstankar och "begäran om att inkomma med uppgifter" riktades i länsstyrelsens utredning mot olika aktörer i Kåseberga, men samtliga kunde styrka sin oskuld. I utredningen fastställs inte om det verkligen var fråga om en utförd utfyllnad och i så fall av vem, eller om vattnet faktiskt hade växt igen av sig själv. En del talar för det senare. På flera ställen i Gravarna har nedfallna grenar och annat organiskt material fått vattnet att växa igen och skapat mossliknande ytor, vilket beskrivits tidigare. Det enda i länsstyrelsens utredning som ska styrka bilden av att det funnits en "separat invallad damm" på platsen, är ett foto som inte går att med säkerhet placera vare sig i tid eller rum. Länsstyrelsen tog heller inte prover av den påstådda utfyllnaden för att undersöka dess ursprung. I beslutets text talar länsstyrelsen själva om en "bedömning".

Konsekvensen av utredningen blev att markägaren, Ystad kommun, i april 2018 gavs ett föreläggande att "återställa biotop med småvatten" som "utgör en lämplig lokal för amfibier" med särskilt krav att hålla vatten under maj–augusti. Åtgärden utfördes 2019.

Någon stark tillväxt av lökgroda har dessvärre inte märkts av som resultat av återställandet, även om några exemplar observerats under våren 2023. Det är tveksamt om lokalen uppfyller kravet i länsstyrelsens föreläggande att "inte stå i förbindelse med övriga vattensystemet [i Gravarna]", men det kan sakna betydelse om inga rovfiskar längre finns i dammen. Det stora hotet är i stället att de känsligaste delarna av våtmarken torkar ut helt under längre perioder utan regn. Se resonemang om tillrinning på andra ställen i denna rapport.

Arbetet med dammen för amfibier på väg att slutföras.

Samma plats i juli 2023. Dammen har växt igen och vattnet sjunkit undan.

Lökgroda. Foto: Krister Hall / SLU Artdatabanken.

Norra delen av den anlagda dammen skräpig och snustorr i juli 2023.

Igenväxning

Det är alltså ett problem att Gravarnas vattenytor växer igen. Nedan visas Gravarnas sydöstra del, alldeles intill Kosackstigen, i maj 2023. Vattenytan täcks av ett tjockt lager organiskt material som är så stadigt att man utan problem kan stå och gå på det. Det är för stabilt för att lösas upp av sig självt, så det kommer att krävas insats av grävmaskin om man vill få bort det, liknande den ytschaktning som gjordes 2020 och beskrevs tidigare. Dessa bilder är tagna *innan* vattennivån sjönk i juni. Jämför med foto på sid 5 som visar hur mark och buskar på samma plats i juli täcks av vindeväxter.

Vi har tagit oss ut i Gravarna med vadarstövlar och nått fast mark uppe på en mosse. Kosackstigen och hotellet i bakgrunden.

Vi vrider oss 90 grader åt vänster och tittar in mot Gravarnas centrum. Mosse och träsk dominerar biotopen. Notera vinbärsbuskarna.

Vad som också slår en när man vadar ut i det knähöga vattnet i maj 2023, är den rika förekomsten av svarta vinbär. Det går inte komma ifrån misstanken att det rör sig om trädgårdsavfall som skjutit skott.

Det finns både mindre och en del riktigt stora buskage, som har det gemensamt att de inte har några rötter i botten. Man kan dra hela buskage upp på torra land.

Man hittar allsköns skräp, en del gammalt och en del nytt. Eftersom det är svårt att ta sig ut i Gravarna för att städa, kan tomflaskor och annat skräp som blåst ut bli liggande och vara svårt att nå. Den rika förekomsten av plastkrukor från köpta trädgårdsplanter tyder dock på att platsen till ganska nyligen använts som avfallstipp. Detta bekräftas också i informella samtal med bybor.

Vinbärsbuskar som slängts i Gravarna har skjutit skott och med tiden bildat stora buskage. Skräp som hämtats ur Gravarna i maj 2023.

Inför valborg 2023 genomfördes, som en del av arbetet med denna rapport, en storstädning längs Kosackstigen. Den inledande målsättningen var att samla ihop nedfallna trädgrenar från mark och vatten. Det blev flera stora högar som hamnade i valborgsbålet. Viss klippning av sly skedde också. Det har gjort sådana punktinsatser tidigare, och det blev tydligt var rötter från tidigare tuktade buskage skjutit nya skott som redan var fyra–fem meter höga. Det här visar på bristen på skötselplan hos markägaren som i detta fall är Ystad kommun. En punktinsats görs, och inte ens av markägarens personal utan av frivilliga, och sedan följs den insatsen inte upp utan faller mer eller mindre i glömska. Förbuskningen går snabbt. Ett exempel: en rastplats som byggdes av några stockar vid en slyröjning för några år sedan var nu helt dold av sly från samma träd som tuktats då. Och efter att fotot nedan till vänster togs efter åtgärd i maj 2023, har platsen åter växt igen av högt ogräs och är åter osynlig från Kosackstigen. Det höga ogräset och den snabba förbuskningen gör det också svårt att studera fågellivet ute i vattnet.

En rastplats anlades och har åter frilagts från sly. I bakgrunden fina miljöer för fågelliv.

Gravarna hade många häckande grågäss 2023.

Efter att vattennivån sjunkit i juni 2023 har utredningen fortsatt med inspektion av vattenytor i Gravarnas sydöstra hörn som är på väg att torrläggas. Den historiska skulden med avfallstippning blir då än mer påtaglig, och man kan konstatera uppenbara miljöbrott. Ett av de fynd vi gjort är en sönderrostad tunna fylld med byggplast som troligen använts vid måleriarbete eftersom plasten var full

av färgflagor och stora stelnade klumpar av överbliven målarfärg. Det här visar på ett möjligt behov av att undersöka och sanera Gravarna från sådant avfall som kan medföra skada på natur och djurliv.

Rester av en plåttunna med byggplast som dumpats i Gravarna för länge sedan. Färgrester läcker ut flagor och en oljefilm i vattnet. När bilden togs hade det mesta av byggplasten tagits upp på land. Tunnan rapporterades med Ystad kommuns app för felanmälan och togs senare om hand av kommunens parkenhet.

Förslag till målbild

Som en konsekvens av det undersökande arbetet med denna rapport gjordes ett försök att skapa ett gott exempel för hur miljön runt Gravarna skulle kunna se ut där det befanns lämpligt.

I Gravarnas sydöstra hörn, där Ystad kommuns mark möter fastigheten Kåseberga S:4 finns en mark- och vattenyta som förtjänar bättre. Både mark och vatten har varit svårt igenväxta. Hela den vik som går in i det sydöstra hörnet av Gravarna har varit täckt av vass och snår av svarta vinbär. Grova trädgrenar och diverse avfall har legat fullt synligt och den mosse som bildats i Gravarnas mitt har krupit allt närmare. Vattenytan har för varje år blivit mindre, och den yta som återstått har blivit allt mindre tillgänglig.

Den här platsen bedömdes av flera skäl som lämplig för att skapa ett "gott exempel", en praktisk demonstration av hur delar av Gravarna skulle kunna återskapas och göras tillgängliga. Den är väldigt synlig, det är här som Kosackstigen börjar på riktigt när man går mot infartsparkeringen. Ett annat skäl är att platsen ligger långt ifrån den lokal för amfibier som länsstyrelse och kommunekolog bedömer värdefull, så eventuella åtgärder stör inte dessa.

Som en första åtgärd städades marken. Stora mängder nedfallna grenar samlades ihop, och snår av björnbär och andra dominant arter revs upp. Många brutna grenar hängde i träden och kunde skakas ned (i stället för att ramla på besökare). Därefter slogs vass och gräs med lie och resterna samlades ihop och fraktades bort.

Sedan vadade vi ut i vattnet och kände på de buskage som växte framför stranden. En stark doft av svarta vinbär mötte oss och stora snår av vinbärsbuskar kunde dras upp på land och klippas ned som det trädgårdsavfall de en gång var. Vass slogs och drogs upp på land för att torka. Stora mängder

trädgrenar hämtades upp ur vattnet. Resultatet blev en inbjudande utsikt över den öppna vattenspegeln och tillgång till strandkanten, i stället för en slummig och skräpig träskmiljö, dold av manshögt ogräs som man inte kommer genom utan att snubbla, riva eller bränna sig. Skillnaden är enorm.

Buskar och byggavfall i strandlinjen.

Grenar och buskage från land och vatten.

Det här är en av de visioner som skulle kunna ingå i en målbild. Den är mera park än vildmark. En annan vision är vildmarken, och den kan finnas sida vid sida med "parken". Det ena behöver inte utesluta det andra. Om människor och djur kan leva tillsammans i naturparker i Sundbyberg och Berlin så borde det vara möjligt även i Kåseberga. Vissa av de snår av salix och sälg som växer ute i Gravarna är en fin och skyddad miljö för fågelliv, och spännande att betrakta. Under 2023 var det en omfattande häckning av grågås och även sothöna som kunde observeras från Kosackstigen sedan sly och döda grenar avlägsnats. Och självklart vore det roligt om grodor började trivas i Gravarna igen.

En öppen vattenspegel och en begynnande strand. Några högar vassrester ligger kvar när bilden tas i maj. Då finns fortfarande gott om vatten – vattendjupet i mitten av bilden är cirka en halvmeteter.

Hur går vi vidare?

Så hur ska då Gravarna skötas i fortsättningen? Och vilka andra åtgärder är lämpliga för att möjliggöra både en hållbar biologisk mångfald och en hållbar tillgänglig kulturhistorisk miljö? Eller att Gravarna alls överlever som damm och våtmark?

1. Skötsel

Om berörda markägare och länsstyrelsen sätter sig ned och kommer överens om en gemensam målbild, skulle de utifrån den kunna bestämma sig för vilket åtagande de är beredda att göra för en skötselplan som omfattar hela Gravarna och som på ett hållbart sätt stödjer målbilden.

I en sådan skötselplan bör ingå både land- och vattenytor. Skräp ska städas undan. Sly ska hållas efter. Mark ska antingen klippas som gräsmatta, slå och ges en karaktär av äng eller lämnas som snår av buskar. Döda trädgrenar ska avlägsnas både på land och i vatten. Träd ska vårdas, vilket också är en fråga om säkerhet för de gående på Kosackstigen. Vegetation i vatten kan på lämpliga platser bevaras med karaktären av "träsk", men då ett välskött träsk. En jolle borde därför införskaffas så man kan ta sig ut i vattnet och städa och utföra andra skötselåtgärder.

Med god skötsel blir våtmarken och dess djurliv synligt för boende och besökare, dominant ogräsarter kan hållas nere och risken minskar att fallande trädgrenar skadar människor och egendom.

Värdefulla lokaler för djurlivet bör inventeras och pekats ut, så det blir tydligt vilka skötselåtgärder som är lämpliga på olika platser i området. Man kan också behöva besvara frågan om vilka fågelarter som ska tillåtas vara dominanta på platsen. Ett generellt "nej" till all form av skötsel är inte en framkomlig väg, det vore att konstruera en onödig konflikt mellan artskydd och människor, och det kan också gå ut över arter som trängs undan.

Frågor om fastighetsägarnas ansvar i relation till frivilliga insatser från byalaget bör redas ut. Frivilliginsatser är bra, men frivilliginsatser som saknar stöd i gemensamma beslut är i längden inte ett hållbart substitut för beslut och ansvarstagande hos fastighetsägare och tillsynsmyndighet. Samtal och överenskommelser är alltid bättre än förelägganden.

2. Sanering

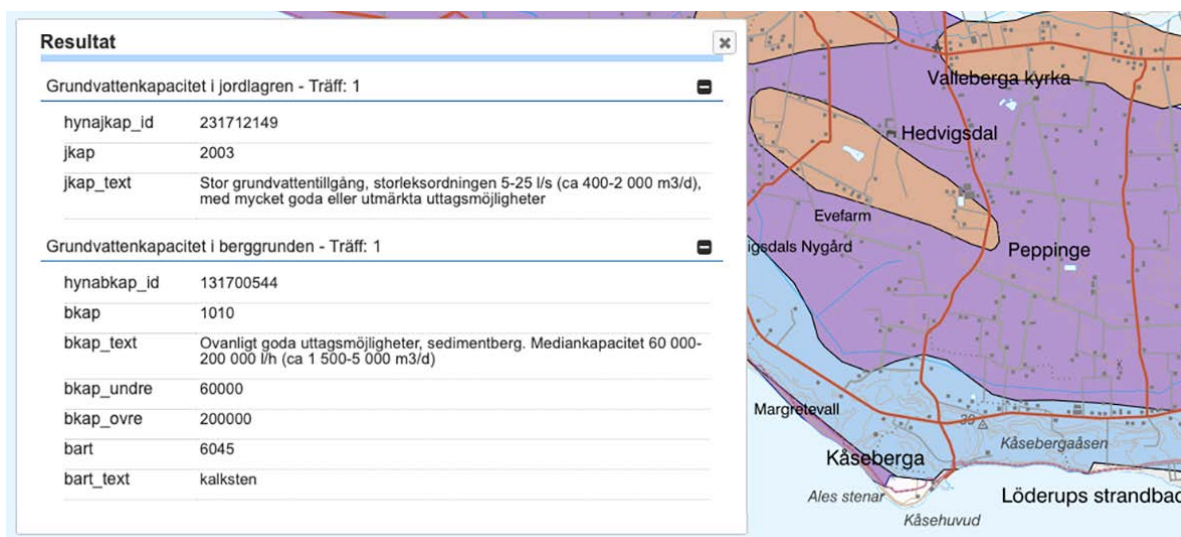
I samband med en torrperiod och lågt vattenstånd bör en inspektion göras av lämplig miljömyndighet för att inventera behovet av sanering av miljöfarligt avfall. Det är ett väl känt faktum i byn att Gravarna historiskt använts som avfallstipp. Att det ligger cyklar, spisar och annat metallskrot gömt i dammens dy är kanske mer en möjlighet för framtida arkeologer än ett miljöproblem. Men om det skulle visa sig att det finns mer miljöfarligt avfall liknande den tunna med rester från måleriarbete som nämndes tidigare, då kan det finnas ett behov av saneringsåtgärder.

3. Restaurering

I sydöstra delen av Gravarna finns en yta i storleksordningen några hundra kvadratmeter som växt igen och bildat en mosse, se foto på sid 5 och 10. En liknande mosse hade bildats i den sydligaste delen av Gravarna mot Kasevägen, men här genomfördes som beskrivet i avsnittet *Friläggning av vattenspegel...* en restaureringsåtgärd 2020. En likadan åtgärd, en ytschaktning för att avlägsna mosse och frilägga vattenyta, bör övervägas i den sydöstra delen av Gravarna mot Kosackstigen. Om åtgärden inte genomförs kommer hela den delen av Gravarna inom överskådlig tid att växa igen.

4. Tillrinning

Under perioder utan regn sjunker vattenytan i Gravarna eftersom nederbörd utgör den enda tillrinningen. Risken finns att vattnet helt försvinner under torrår. Om Gravarna ska kunna överleva långsiktigt, och de åtgärder som görs för att främja rödlistade arters villkor i dammen ska kunna bli meningsfulla, bör tillrinningen över perioder av torka på något sätt tryggas. Tekniskt och geologiskt är detta ingen omöjlighet eftersom tillgången på grundvatten är mycket god i området. Ett uttag av nödvändig storlek skulle inte möta några hinder i 11 kap. miljöbalken som reglerar vattenverksamhet och i detta fall ”bortledande av grundvatten”. Länsstyrelsen och Ystad kommun bör undersöka vilken möjlighet det finns att använda befintliga brunnar i området eller borra en ny brunn för ändamålet.

Grundvattenkapaciteten är mycket god, både i jordlager (blått) och i den underliggande berggrunden (lila).

En annan möjlighet att öka tillrinningen är att mer av dagvattnet i Kåseberga tas om hand lokalt i Gravarna. En förnyad undersökning bör göras av Ystad kommuns va-enhet om hur dagvatten från gator och hustak kan ledas till våtmarken i stället för att gå ned i dagvattenbrunnar. Därmed skulle också belastningen på kommunens avloppsnät minska.

LONA Våtmark

Ett konkret förslag till projekt som kan rymma åtgärder inom samtliga fyra beskrivna kritiska områden, är att Ystad kommun, med Kåseberga byalag som initierare, ansöker om ett större stöd från Naturvårdsverkets *Lokala naturvårdssatsningen (LONA) Våtmarksprojekt*, och att länsstyrelsen aktivt stödjer ansökan. Vid en förhandskontakt med Naturvårdsverket har vi fått besked att Gravarna skulle kunna passa väl som ett LONA Våtmarksprojekt.

Med tanke på att Kåseberga är listat som ett riksintresse för kulturmiljövård, och Gravarna är ett av byns viktiga kulturhistoriska kännetecken, borde även länsstyrelsens enhet för kulturmiljö ha ett intresse av att Gravarna inte växer igen och försvinner. En ansökan om bidrag till kulturmiljövård vore därmed ytterligare en möjlighet till finansiering av åtgärder.

Om det här sker, och kloka beslut tas, då skulle det kunna bli riktigt fint i och runt Gravarna. För både djur, natur och människor.

Björn Hårdstedt

Utredare på uppdrag av Kåseberga byalags styrelse.

Björn har en bakgrund som redaktör, kommunikatör och utredare på vad som tidigare hette Svenska Kommunförbundet och Sveriges Kommuner och Landsting.

Tack till följande personer som varit till hjälp i utredningsarbetet:

Bengt Anker, Jonas Wikborg, Göran Skybäck, Anita Hammer och Thorsten Larsson i Kåseberga, Andrea Nowag, Alexia Lundberg, Alex Bentervall, Martin Hagberg och Marie Holmström på Ystad kommun,

Anna Fohrman, Anita Bauer-Lindgren, Lisbet Niel Stephens och Jean Niyongabo på Länsstyrelsen Skåne,

Krister Hall, SLU Artdatabanken,

Per Nyström Ekoll AB,

Claes André, Göteborgs Universitet, samt

Jenny Lonnstad, Naturvårdsverket.